

RECENZE – РЕЦЕНЗИИ – REVIEWS – BESPRECHUNGEN

Teorija dijahronske lingvistike i proučavanja slovenskih jezika. Uredili: Jasmina Grković-Major, Milorad Radenković: Beograd: SANU, Odeljenje jezika i književnosti, 2010. 278 str. ISBN: 978-86-7025-508-1.

Srbská akademie věd a umění vydala v loňském roce v edici Srpski jezik u svetlu savremenih lingvističkih teorija již čtvrtou publikaci (předcházely jí sborníky Kognitivnolingvistička proučavanja srpskog jezika (2006), Semantička proučavanja srpskog jezika (2008) a Etnolingvistička proučavanja srpskog i drugih slovenskih jezika (2008) s názvem *Teorija dijahronske lingvistike i proučavanje slovenskih jezika* zasvěcující čtenáře do moderních přístupů diachronně orientovaného jazykovědného bádání. Sborník obsahuje šestnáct příspěvků od předních evropských slavistů, jejichž pozornost se zaměřuje na aktuální témata historické sémantiky, lexikologie, frazeologie, syntaxe, dialektologie, etymologie, kontaktologie, historické typologie a areálové lingvistiky. Tematická a metodologická šíře publikovaných statí koresponduje se záměrem editorů podat co nejkompexnější obraz lingvistických teorií a metod aplikovaných v současném diachronním výzkumu slovanských jazyků. Jednotlivé příspěvky tak přecházejí od konkrétních popisů vývoje jazyka ve všech jeho rovinách k typologii jazykových změn a hledání univerzálních tendencí v jazykovém vývoji.

Tradičnímu i inovativnímu aspektu současného etymologického bádání se věnují stati dvou příspěvatelů. **Ilona Janyšková** (Brno) podtrhuje aktuálnost metodologických postupů spojených se jménem předního českého etymologa Václava Machka. Zohlednění dialektologického a historického lexikálního materiálu při etymologické analýze, důraz na sémantický vývoj slova a aplikace metody „Wörter und Sachen“, které především charakterizovaly jeho práci, patří i dnes k pilířům etymologie (*Metody raboty Václava Macheka v svetě sovremennoj etimologii*, str. 79–88). Studie *Etimologija i dijalektologija u dijahronoj perspektivi* (str. 89–101) **Aleksandra Lomy** (Bělehrad) upozorňuje na potenciál využitelnosti dat jazykového zeměpisu při etymologických popisech; autor v ní prostřednictvím vybraného jiho- a severoslovanského lexikálního materiálu dokládá význam studia izoglos pro hledání původu slov nejen domácího původu, ale také výpůjček.

V centru zájmu brněnského slavisty **Radoslava Večerky** stojí v příspěvku *Poznámky ke genezi hlaholice* (str. 23–41) nejstarší slovanské písmo a teorie o jeho původu. Přehled vývoje názorů na genezi hlaholice zahrnuje také argumentaci kinematické analýzy, hovořící ve prospěch původního zavěšování liter na horní linku. To je dobře doloženo v Kyjevských listech, jejichž protografický charakter byl a je autorem statí opakovaně obhajován v četných studiích. **Johannes Reinhart** (Viedeň) užívá jako argumentu pro podporu teorie o genetické souvislosti starosrbské spojky *dě* (s variantou *de*) se spojkou *da* jazykového materiálu starosrbských listin z 12.–14. století. Zmíněné spojky identifikuje s instrumentálem původního indoevropského pronominálního *d*-kmene a jejich pravděpodobné příbuzné shledává v řeckém *δῆ* a latinském *-dē* (*Starosrpski veznik dě*, str. 151–157).

Přední badatel v oboru slovanské historické frazeologie **Valerij M. Mokienko** (Petrohrad) vymezuje ve svém příspěvku *Istoričeskaja frazeologija slavjanskich jazykov* (str. 103–129) teoreticko-metodologickou bázi, na níž by měla stavět diachronně koncipovaná analýza slovanské frazeologie. K základním požadavkům řadí jednak vytvoření dostatečné materiálové základny nutné pro komplexnost bádání, a to formou slovníkového zpracování frazeologického materiálu všech

slovanských jazyků, jednak vypracování od folkloristiky, mytologie a etnografie oproštěných čistě lingvistických metod historicko-etymologické analýzy. Genezi vybraných frazeologických spojení ve slovanských jazycích se věnuje **Rainer Eckert** (Berlín) ve studii *Serbische/kroatische Lesefrüchte* (str. 63–78), rozdělené do dvou částí: obsahem první z nich, snažící se zodpovědět otázku původu motivu hrdiny ve slovanské lidové poezii, je analýza slovanských textových fragmentů se základním komponentem **rodъ* (rozšířeným o komponenty **pleme*, **plodъ* apod.), druhá část pojednává o chorvatském a srbském frazému *pala je kome sjekira u med* „na někoho se usmálo štěstí“, jehož původ souvisí s jednou ze starých reálií, totiž brtnictvím.

Etnolingvistický přístup k popisu jazykových dat reprezentuje ve sborníku čelná představitelka moskevské etnolingvistické školy **Svetlana M. Tolstá** (Moskva). V příspěvku *K semantičeskoj istorii slav. *mirъ i *světъ* (str. 199–213) se zabývá vztahem mezi významy ‘mír’ a ‘svět’ v případě kontinuantů psl. **mirъ* a ‘světlo’ a ‘mír’ v případě kontinuantů psl. **světъ* v jednotlivých slovanských jazycích a jejich kulturním a jazykovým kontextem.

Obsahem kontaktovělingvistické studie *Srpsko-albanski fonološki odnosi između uticaja i arealnog jedinstva* (str. 159–176) **Vanji Stanišiće** (Bělehrad) je analýza srbsko-albánských fonologických kontaktů a lokalizace hranice dělicí fonologické areály balkánských jazyků na západní a východní do prostoru styku srbských a albánských dialektů.

Zuzanna Topolińska (Skopje) se zamýšlí nad aktuální funkčností tradičního jazykovědného názvosloví. Moderním lingvistickým teoriím a metodám by podle ní měla odpovídat nejen změna interpretace takových gramatických kategorií, jako jsou například pád, futurum či infinitiv, ale také s ní související revize klasických lingvistických termínů (*O tradycji w nauce*, str. 215–221). **Jasmina Grković-Major** (Novi Sad) se prostřednictvím analýzy vývoje kategorie tranzitivnosti snaží postihnout kognitivní podstatu typologické transformace indoevropských jazyků směrem k nominativnímu jazykovému typu (*Kognitivni aspekti razvoja tranzitivnosti*, str. 43–62). Příspěvek **Slobodana Pavloviće** (Novi Sad) *Ikoničnost u starosrpskoj hipotaksi* (str. 131–149) je náhledem do kognitivnělingvistických metod syntaktických popisů. Vzájemná konfrontace ikonických principů chronologické a hierarchické sekvenciality slouží autorovi jako prostředek k diferenciaci starosrbských hypotaktických syntaktických struktur. Přehled vývoje dle autorky nejpřínosnějších teorií o kategorii životnosti ve slovanských jazycích od názorů Meilletových přes Hjelmsovou po Timberlakeovou podává v článku *O temama u istraživanju razvoja kategorije animatnosti* (str. 177–198) **Marija Stefanović** (Novi Sad).

Hned čtyři příspěvky jsou ve sborníku věnovány v posledních desetiletích populární a hojně diskutované gramatikalizační teorii. Autoři článku *Grammaticalization theory as a basis for the panchronic study of the Serbian language: setting the agenda* (str. 239–263) **Björn Hansen** (Řezno) a **Ana Drobnjaković** (Leuven) nejdříve ve stručnosti představují metody a cíle gramatikalizační teorie, jak je v 80. letech 20. století postuloval Christian Lehmann a dále propracovali on i další lingvisté, a následně aplikují tato teoreticko-metodologická východiska na srbský jazykový materiál. **Jan Ivar Bjørnflaten** (Oslo) charakterizuje na příkladu gramatikalizace fonologického segmentu (tzv. „grammaticalization from below“) *-a-* v plurálových paradigmatech ruských substantiv gramatikalizaci jako součást jednosměrně orientovaného řetězce jazykových změn a jako možný impuls k typologickým změnám (*Grammaticalization and typological change: the plural paradigm of Russian substantives*, str. 9–22). Teorii gramatikalizace pojímá jako bázi pro svůj výklad o motivačních faktorech vedoucích k polysémii českého gramatického slova *jestli* v konverzační češtině **Mirjam Fried** (Praha) v příspěvku *Ke zrodu české modální částice jestli z pohledu gramatikalizační teorie* (str. 223–238). Sborník uzavírá příspěvek **Axela Holvoeta** (Varšava). Autor v něm polemizuje s obecným názorem, že reanalýza je nutně motivantem syntaktických změn, vycházející ze sledování vývoje vazeb dativu s infinitivem ve slovanských a baltských jazycích (*Reanalysis or endemic ambiguity? Infinitival clauses with overt subjects in Slavonic and Baltic*, str. 265–278).

Příspěvek vznikl v rámci projektu výzkumu a vývoje MŠMT *Výzkumné centrum staré a střední češtiny (od praslovanských kořenů po současný stav)* LC546 a projektu GA ČR *Teorie a empirie v slovanské diachronní jazykovědě*, reg. č. P406/10/1346.

Jana Villnow Komárková

Светлана Михайловна Толстая: Семантические категории языка культуры: Очерки по славянской этнолингвистике. Moskva: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010, 368 str. ISBN 978-5-397-01411-3

Autorka recenzované knihy Svetlana Michajlovna Tolstaja publikovala řadu prací z oblasti lexikologie, morfonologie, dialektologie, typologie slovanských jazyků, slovanské etnolingvistiky a folkloristiky, včetně několika monografií: *Морфонология в структуре славянских языков* (1998), *Полесский народный календарь* (2005) a *Пространство слова: лексическая семантика в общеславянской перспективе* (2008); srov. recenzi in: *Linguistica Brunensia* 57, 2009, 1–2, str. 283–285. Napsala rovněž velké množství statí věnovaných sémantice a teoretickým otázkám rekonstrukce duchovní kultury starých Slovanů. Je redaktorkou a spoluautorkou pětisvazkového etnolingvistického slovníku *Славянские древности* (dosud vyšly v letech 1995–2009 čtyři svazky), s Nikitou I. Tolstým vypracovala teorii současné slovanské etnolingvistiky a stala se spoluvůdkyní moskevské etnolingvistické školy.

Monografie představuje soubor studií, které byly již dříve publikovány v domácích i zahraničních časopisech a sbornících, pro širší odbornou veřejnost byly však často nesnadno dostupné. Mnohé z těchto původních textů byly podstatně doplněny či zcela přepracovány. Autorka se v této obsáhlé knize zabývá některými aspekty tradiční slovanské duchovní kultury. Obsahem i metodou je práce úzce spojena se slovníkem *Славянские древности*.

Knihla se skládá z pěti částí. V první z nich, nazvané *Общие вопросы этнолингвистики* (str. 7–69), autorka pojednává o obecných otázkách vztahu jazyka a kultury, klade si mj. otázku, zda je pro popis kulturních jevů možno používat lingvistickou terminologii, zabývá se možnostmi sémantického a areálového studia lidových obřadů, pověr, mýtů aj. Etnolingvistika je ve slavistice disciplínou poměrně mladou, v současné době je reprezentována zejména etnolingvistickou školou moskevskou, u jejíhož zrodu stál N. I. Tolstoj, a teoreticky i metodologicky blízkou etnolingvistickou školou lublinskou, jejímž předním představitelem je Jerzy Bartmiński. Autorka zmiňuje základní principy moskevské školy, která se od dob N. I. Tolstého (1923–1996) zabývá etnolingvistikou v širším slova smyslu; etnolingvistika se chápe jako „комплексная дисциплина, предметом изучения которой является весь „план содержания“ культуры, народной психологии и мифологии независимо от средств и способов их формального воплощения (слово, предмет, обряд, изображение и т. п.)“ (Tolstoj 1995, 39–40). Ve shodě s tímto „širokým“ pojetím etnolingvistiky vznikla řada prací z pera pracovníků moskevského slovanského ústavu (Институт славяноведения РАН), zejména však monumentální slovníkové dílo *Славянские древности*, jehož abecedně řazené heslové statí podávají přehled o všech oblastech materiální i duchovní kultury Slovanů (hesla označují reálie důležité pro kulturu Slovanů, různé rituály, svátky, mytologické bytosti aj.). S. M. Tolstaja upozorňuje ve své monografii na důležitost vzájemné provázanosti jazyka a kultury, na to, že se v mnohých případech jazyková rekonstrukce neobejde bez znalostí nejen hmotné kultury, ale i folkloru atd. (to platí hlavně pro etymologii, sémaziologii aj.), ovšem současně platí i to, že při objasňování lidových pověr, představ, mytologických bytostí, různých obřadů aj. je nutné se opřít o jazyková fakta. Jako příklad lze uvést lidové názvy sluněčka sedmitečného, v nichž jsou zakódovány mytologické představy o tomto druhu hmyzu, srov. například makedonské *невеста*, srbské *бубамара*, ruské *кукушка*, *солнышко*, běloruské *петрык*, *андрэйка*, polské *panna*, české